

Botos Balázs

Recenzió az *Értékőrzés az '50-es években. Gyurka – Rozgonyi György – ifjúsági közösségének a története* című könyvről

Review of the Book Entitled *Heritage Conservation in the 1950's. A History of the Youth Community Established by 'Gyurka' (György Rozgonyi)*

ÖSSZEFOGLALÁS

Az 50-es években a XI. kerületben létrejövő „illegális” ifjúsági mozgalmak az eltörölni kívánt múlt európai polgári kultúrájának megőrzését tűzték ki célul. E közösségek tevékenységét, a rejtőzködő egyház titkos életét, a cserkészhagyományokra épülő természetjárás mindennapjait, majd az államhatalmi retorziókat bemutatva a szerzők kórrajza széles érdeklődésre tarthat számot.

Kulcsszavak: Rozgonyi György, egyházi szellemiség, katolikus ifjúsági mozgalom, szovjet típusú diktatúra, 1950-es évek, Budapest

SUMMARY

The “illegal” (underground) youth movements established in District 11 of Budapest in the 1950's set the objective of conserving the European middle-class culture socialism wished to wipe out for good. The book describes the activities of these communities, the secret religious practice and nature walks built on scout traditions, and the state retaliations to give a diagnosis of the period.

Keywords: György Rozgonyi, ecclesiastic spirit, Catholic youth movement, soviet-type dictatorship, 1950's, Budapest

DR. BOTOS BALÁZS, közgazdász (botos530@gmail.com).

A közelmúltban jelent meg egy, az 50-es években kialakult ifjúsági közösség egykori vezetőjének, Rozgonyi Györgynek, valamint két tagjának, Papanek Gábornak és Veress Gábornak fenti című könyve. A mű alapvetően ezen, az akkori hatalom által illegálisnak minősített, nagy katolikus csoport történetét tekinti át, de a résztvevők további sorsáról is közöl információkat. Valóság-hű korrajz, mely nemcsak a kör története iránt érdeklődőknek ajánlható, hiszen olvasmányos, és a múlt ma is érvényes tapasztalataira is felhívja a figyelmet.

A bemutatni kívánt közösség Budapest XI. kerületének egykori magjában (az ún. Szentimrévárosban), 1952-ben jött létre, és 1961-ig, az állambiztonsági beavatkozásig működött. A kezdetben 5–8 fős, 12–16 éves korú tagság „Gyurka” hathatós szervezőmunkájával hamar gyarapodott, és néhány év alatt 100, majd 150–200 fős, esetenként cserélődő, sok idősebbet elbocsátó és mindig új kiskamaszokat felvevő, de előbb-utóbb már egyetemistákat is befogadó résztvevői körre nőtt. Nemigen volt szervezetnek tekinthető, hiszen sem egészének, sem kis egységeinek nem volt neve, székhelye, a részeknek nem alakult ki hierarchikus felépítése, a vezetőknek nem volt se világos hatásköre, se titulusa (keresztnevről, olykor bece- vagy gúnynevről neveztek őket). Mindenkor 5–8 fős, a tagságnál néhány évvel idősebb vezető által irányított kis csoportokból állt, és ez utóbbiak közt alig volt kapcsolat. A résztvevők névjegyzékét a kezdetektől a mai napig soha senkinek (az egykori állambiztonsági hálózatnak) sem sikerült összeállítania.

A könyv – dr. Káhler Frigyes történész előszavát és a szerzők rövid bevezetőjét követően – az 1. fejezetben a történelmi

hátteret vázolja. A szerzők kiemelik, hogy a 19. század végén, a 20. század első felében Szentimréváros igen gyorsan fejlődő és nagyrészt értelmiségiek által lakott városrészé vált. Döntően keresztény polgári hátterét egyrészt néhány kápolna, később templom, másrészt egyes oktatási intézmények (a Műegyetem, a ciszterci gimnázium és a Szt. Margit leánygimnázium) teremtették meg. 1945 után ez a szellemiség élesen ütközött az új, moszkovita államvezetésnek a hatalom megszerzését, megőrzését célzó akcióival, a málenkij robot néven elhíresült szovjetunióbeli kényszermunkával, a politikai gyilkosságokkal, a másként gondolkodókat állásuktól, nyugdíjuktól megfosztó B-listázással, az internálásokkal és kitelepítésekkel. A „proletárdiktatúra” e tevékenysége azonban a társadalomban általános ellenérzést keltett, amit az ifjúság (és szüleik) körében a számos közismerten színvonalas egyházi iskola államosítása, a széles körben ezekben oktató szerzetesek rendjeinek a megszüntetése, illetve a kiváló nevelőmunkát végző cserkészetnek a felszámolása is fokozott.

A további fejezeteken végigvonuló fő állítás az, hogy a vázolt hatalmi törekvések nyomán hamar létrejövő „illegális” ifjúsági mozgalmak valójában a politika által végképp eltörölni kívánt „múlt” egyes alapvető elemeinek – konkrétan az európai polgári kultúrának (mai szóhasználattal: értékeknek) – a megőrzését tekintették fő feladatuknak. Hangsúlyozott céljuk volt a fiatalok megismertetése a *keresztény vallás* két-négyezer éves tanításával, kiemelten a Biblia legszebb történeteivel, a „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat” erkölcsi elvvel és a legfontosabb szertartásokkal. A közösségi összejöveteleken (a hittant követő rövid

kulturális, szórakoztató programok, játékok, a tábortűz melletti beszélgetések stb. során) elkerülhetetlenül szóba kerültek azonban az „*általános műveltségnek*” az adott korban *elhallgatott legfontosabb elemei* (egy-egy korszerű természettudományos elvek, fontos vagy frissen feltárt történelmi ismeretek, világhírű művészeti alkotások, de a kulturált társasági viselkedés elvei is). A cserkészlet hagyományainak a követése, így a tanulóknál alig idősebb vezetőkre bízott kiscsoportos nevelés, valamint a természetjárás lehetővé tették a korábban sikeresnek bizonyult *pedagógiai gyakorlat* megőrzését is. A közösségben mindezekon túlmenően élő gyakorlat volt az egyenlőség, így a fiú-, illetve leánycsoportok programjaiban is csak egy-egy speciális ponton voltak eltérések.

A 2. fejezetben arról olvashatunk, hogy a XI. kerületben (az ország több más térségében kialakuló folyamatokhoz hasonlóan) az 1940-es évek végétől tömegesen alakultak új ifjúsági csoportosulások. Sok pap, korábbi cserkészvezető, tanár, illetve számos szülő fogott össze azért, hogy gyermekeik az üldöztetés ellenére sajátítsák el a hit- és erkölcsstan alapjait, és keresztény közösségben töltsék szabadidejüket. De a fiatalok sem fogadták el ezek felcserélését az osztályharcos ismeretekre, valamint a partizánromantikára, t. i. kívánatosnak tekintették a polgári „*általános műveltség*” megszerzését és a korábbihoz hasonló cserkészskalandonk átélését. Gombamód jöttek létre a hivatalos jóváhagyás nélküli kisebb-nagyobb csoportok. Egyesek, figyelmen kívül hagyva a cserkészlet megszüntetését, folytatták korábbi cserkésztevékenységüket, kiegészítve ezt a hittan oktatásával, tanulásával. Mások indiánközösség, természetjárás, barlangászat stb. elnevezésű közösségek-

ben törekedtek ugyanerre. Az első években az alakulatok vezetését bencés, ciszter, pálos, piarista, regnumi papok (és az evangélikus, református felekezeteknél az adott közösségeket vezető lelkészek) vállalták. Majd egyes katolikus körök, pl. a könyv tárgyát adó közösség tagjai, tapasztalva a korábbi szerveződések papi vezetőinek állami üldözését, már közvetlen egyházi befolyás nélkül törekedtek a kívánt célok elérésére. A protestáns ifjak körében pedig a közösségek egyházi intézményekbe szorultak vissza.

A legfontosabb és leghosszabb 3. fejezet a ma élők többsége számára már szinte ismeretlen információi Gyurka közösségének a tevékenységét, az előszó szerzőjének szóhasználatában: a rejtőzködő egyház titkos életét mutatják be. A kifejtés a részt vevő fiatalok három korcsoportja szerint tagolt.

Ma már sokaknak az is „hír”, hogy a kiskamaszok tananyaga (az iskolai hagyományokat követve) döntően az 1–8. osztályos általános iskolások számára írt korabeli hittankönyvekre épült. Elsősorban a Biblia legismertebb történeteire, valamint az egyháztörténelem sorsfordító eseményeire, a katolikus liturgiára és a szentségek bemutatására, illetve az erkölcsstani alapelvekre koncentrált. Szóba kerültek az Ószövetségnek a mózesi és a történelmi könyvei, amelyek arra mutattak rá, hogy Isten szereti a teremtett világot, különösen szereti az embereket. A szabad akarattal rendelkező embereknek is Isten akarata szerint kell cselekedniük, be kell tartaniuk a törvényeit, aki pedig e kötelezettségét megszegi, büntetést követ el, és büntetésre számíthat. Erős hangsúlyt kapott továbbá, hogy az Újszövetség azt is kiemeli: ha a parancsok megszegői megbánták engedetlenségüket, az

irgalmas Isten megbocsát nekik. A tanulnivalóknak természetesen további fontos része volt a szentségeknek és az egyházi szertartásoknak, kiemelten a keresztelés, a bérmálás és a szentmise lényegének, illetve a gyónás, szentáldozás, ministrálás mikéntjének a bemutatása.

Mindennek az oktatása komoly felkészülést kívánt, hiszen a tanulónak vágott az eszük, és nem okvetlen hagyták szó nélkül, ha a szintén igen fiatal, azaz a problémáikba könnyebben beavatható oktatójuk az iskolában tanított ateista eszméktől eltérő állításokat hangoztatott. Végül azonban sok oktatónak okozott örömet, amikor látta, hogy „srácai”, bár olykor nem is igen akarták, de megtanulták a többségében majd csak felnőttkorukban hasznosuló ismereteket.

A serdülők (a tankönyvek mellett sok ma már nem fellelhető gépelt írásokon, korabeli elnevezéssel „szent salátán” is alapuló) tanítása sem jelentett a kicsikénél kisebb kihívást a többnyire 16–20 éves csoportvezetőknek. Igaz, nem az akkoriiban „hivatalos” (az iskolában is kötelezően tanítandó) vulgár-materialista elmélettel való összevetés okozott gondot, hiszen az utóbbi színvonala könnyen meghaladható volt. Az adott korú egyes tanulók azonban már érdeklődést mutattak a „komoly” témák iránt, könyveket kértek és olvastak el, majd szívesen eszmét is cseréltek ismereteikről, és a vezetőknek ez utóbbiak tudásával szemben kellett helyt állniuk. Bár az adott korosztály már senkitől nem várta el a tévedhetetlenséget, a tájékozatlanságot nem nézte volna el sem a hittan kérdésköreiben, pl. a Bibliában előforduló sok névvel, időponttal, helyszínnel kapcsolatosan. Még több – ráadásul az iskolai oktatásban aligha napvilágra kerülő – buktató rejlett a keresztény etika

(morál) néhány tárgykörében, hiszen a kis oktatóknak a Rákosi-, majd Kádár-kor gyakorlatát ismerő kamaszkorú „tanulókkal” kellett megértetni és elfogadtatni kemény erkölcsi normákat, de nem bánthatták meg azokat, akiknek akár a közvetlen családjában is éltek az e normákat nem követők. Így az oktatóknak meg kellett győzniük a hallgatóikat például arról, hogy a hazudozás és a lopás annak ellenére is tiltott, hogy mindez az adott években állami gyakorlattá, majd társadalmilag is mind elfogadottabbá vált. Szólniuk kellett arról, hogy sértünk-e törvényt akkor, ha pl. az ÁVO-nak nem mondunk igazat. És állást kellett foglalniuk olyan kérdésekben, hogy helyes-e, ha nemi életet élünk házasság nélkül, abortuszt vállalunk stb., illetve hogy miként kell viselkednünk azokkal, akik nem követik az ajánlott elveket.

A szerzők élesen hangsúlyozzák ugyanakkor, hogy Gyurka közösségének ismeretátadása messze nem korlátozódott csak a hit- és erkölcsstani kérdésekre. A tanulók széles körben kaptak információt más témakörökről is. Egyes összefüggéseken (pl. a világ teremtése, keletkezése kapcsán) szó esett csillagászati, atomfizikai, biológiai témákról, máskor történelmi, szépirodalmi, művészettörténeti tudnivalókról is. A ministrálás latin szövege betekintést nyújtott az idegen nyelvekbe, és olykor kitekintést tett lehetővé az olvasottak szellemi hátterére is. A fiatalok zenekultúráját a túrabeli pihenések alatti vagy tábortűz melletti népdaléneklés is fejlesztette. Az első évek egyikében megszervezett táncos összefüggés sikere nyomán időnként hasonló bulik is a programba kerültek, s ezek keretében a résztvevők az udvarias társas viselkedés alapjait is megtanulhatták. A vezetői szerepet vállalók

pedig vezetői tapasztalatokat is szerezhettek, és szinte a kezdetektől vezetőképzésben is részesültek.

A cserkész hagyományokra épülő természetjárás ugyancsak szerencsésen egészítette ki a hitoktatást. A résztvevők felismerhették azt is, hogy vezetők náluk szinte mindentől sokkal többet tudnak, és mégis törekszenek ismereteik bővítésére. Éltre szóló élményükké válhatott továbbá az, hogy a vezetők valóban fontosnak tartják a foglalkozásokon meghirdetett elvek gyakorlati megvalósítását: a túrákon a közösség érdekeit képviselik, örömmel végzik a kisebbek ellátását, ők vállalják a programok minden gondját, ők cipelik a legnagyobb terheket, és természetesnek tekintik, hogy ezekért semmi előnyben nem részesülnek.

A következő évek, évtizedek tanúsága azt mutatja, hogy a bemutatott közösségbeli nevelés – minden nehézsége ellenére – eredményesnek bizonyult. Hiszen mind az 1980-as évek végén, mind a 2017–2018-ban megkérdezett egykori fiatalok többsége úgy nyilatkozott, hogy a közösségi tananyagot szorgalmasan tanulta, és az elsajátítottak alapvető hatást gyakoroltak további magatartására, egész életére (Kamarás, 1992:110, 179).

A fejezet igen sajátos további részét alkotják az egyetemistákból álló kis csoporttal kapcsolatos információk. Ezen, Fórum nevet is kapott csoport 10–11 tagból állt, akik havi önképzőköri jellegű összejöveteleiken egy-egy előzetesen kiválasztott témát vitattak meg. Bevezetőként legtöbbször valamely tag – vagy olykor egy-egy külső meghívott – állított össze és adott elő egy rövid témaismertetést, de máskor novellákat, verseket olvastak fel, zenét hallgattak, diákat néztek, esetleg közös színházi látogatást szerveztek, majd

a látottak-hallottak figyelemre méltónak vélt részleteit elemezték. A programok konkrét témái igen szerteágazóak voltak, és sajnos teljes leltárunk nem maradt fenn. Kifejezetten *vallási* jellegű program alig akadt. Többen számoltak be szakmájuk *természettudományos* problémáiról. Orvos társuk többször vezetett fel „*egészségügyi*” témákat. Olykor egy-egy *társadalomtudományi* probléma megvitatása is napirendre került. De szintén sikeresnek bizonyultak egyes *művészeti* és *sport* tárgyú összejövetelek is. Mindezt valamennyi résztvevő igen hasznosnak ítélte tudásának gyarapodása miatt.

Annak ellenére, hogy a közösség nem különösebben törekedett tevékenysége titkolására, munkája talán csak 1958-ban került az állambiztonságiak érdeklődési körébe. Ekkortól már nyomoztak a résztvevők után, megkíséreltek besúgókat küldeni az összejövetelekre, majd ilyeneket beszervezni a résztvevők köréből is. 1961. február 6-i éjszakán pedig házkutatásokat tartottak számos, valamely általuk illegálisnak ítélt (katolikus) csoportosulás tagjainál,¹ köztük Gyurkánál is. Mintegy 80 személyt, így Gyurkát, valamint a hasonló közösségek számos vezetőjét és tagját még akkor éjjel le is tartóztatták, majd kihallgatásuk során legtöbbszörüket vizsgálati fogságban tartották. A tömeges letartóztatásokat követő hónapokban pedig további személyek kihallgatására és letartóztatásokra is sor került. A letartóztatottakkal szembeni vád a „Fekete hollók” összeesküvésében, egy „keresztényszocialista burzsoá államrend létrehozására irányuló” illegális szervezkedésben való részvétel volt (Hollós, 1967). Gyurkáról és köréről pedig azt állították, hogy ezen összeesküvés kereteiben az ún. Keresztény Fronthoz (egy néhány fő által

létrehozott és 1956-ban kb. 20 fő támogatóval párttá alakult csoportcskához) kapcsolódott. Mivel a fizikai bántalmazással járó kínvallatások talán már az 1950-es évek végétől megszűntek, az állítások alátámasztása a nyomozás és a kihallgatások során – a továbbra is fennmaradt durva beszéd, embertelen fogdai körülmények, pszichikai nyomás és fenyegetések ellenére – sem sikerült. Ennek ellenére a vád képviselői ragaszkodtak a koncepcióikhoz, a bíróság pedig 17 perben 180 főt vádolt meg, és közülük 86 főt ítél el 1-től 17 évig (Gyurkát 3,5 évig) terjedő börtönre, valamint további 80 főt egyéb büntetésre. 180 vádlottat pedig bírósági ítélet nélkül sújtottak valamely retorzióval (Soós, 2017). A társadalom azonban már akkoriban sem fogadta el a bíróság álláspontját, és a rendszerváltás után a legtöbb ítéletet meg is semmisítették.

A 4. fejezet az 1950-es évek „illegális” csoportjainak, kiemelten Gyurka közössége tagjainak 1961 utáni sorsáról kísérel meg tájékoztatni. Rögzíti, hogy 1961-ben a katolikus ifjúsági közösségek többsége megszűntette tevékenységét, így a Kádár-kor további éveiben vallásos nevelés csak a néhány megmaradt katolikus iskolában és egy-egy egészen kivételes, továbbra is megfigyelt közösségben (katolikus templomok sekrestyéiben, illetve protestáns egyházi helyiségekben összefűző szerény csoportokban) maradt fenn. Gyurka közössége is szétesett. A további években a börtön, illetve az állambiztonsági bírósági ítélet nélküli beavatkozásai sok résztvevő előmenetelében 5–15 évi késést okoztak, így 1990-re – 45–50 éves korára – a tagságból senki nem tudott a középvezetői pozíciónál magasabbra jutni (s ennek következtében nem volt módjuk a társadalom szélesebb körében hasz-

nosítani a közösségben kapott tudást). Az állambiztonságiak viszont annak ellenére, hogy az adott körben az „illegális” munka megszűnt, még sokáig tovább ügködtek (ennek költségeire, hasznosságára és következményeire való tekintet nélkül). Az 1970-es, 1980-as évekig gyűjtötték az adatokat arról, ki kikkel találkozik, hova megy kirándulni, evezni. A korábbi ifjúsági közösségek vezetőinek és számos tagjának lehallgatták a telefonját. Akit a közösségből erre rá tudtak kényszeríteni, beszerverték informátornak (a semmiről). Az utóbbiak következményei a hazai társadalom és a politikusaik közötti szakadék mélyülése, a humánerőforrás-gazdálkodásban mind erősebb kontraszelekció, a gazdaság fejlődésének rohamosan csökkenő dinamizmusa lettek, azok a folyamatok, amelyek idővel (a szovjet terror gorbacsovi korrekciós kísérletének kudarcátán) a magyar „szocialista” vezetőket is megbuktatták.

A történelmi távlatok ismeretének a hiányában a szerzők csak néhány megjegyzést fogalmazhattak meg a rendszerváltás utáni folyamatokról. Utaltak rá, hogy sok, a társadalom számára kedvező változás indult. Az állambiztonsági beavatkozások megszűntek. Az egykori „illegális” csoportosulások résztvevőinek, így Gyurka közössége még élő tagjainak is javult az életszínvonala, bővültek utazási lehetőségei. A keresztyén/keresztyén hitéletre nevelés sem néhány háttérbe szorított, öntevékeny kis közösségnek, hanem ismét a templomoknak és az (egyházi) iskoláknak a feladata lett. Az előrehaladás túlértékelése azonban hiba volna, mert elfedhetné, hogy vannak még további tennivalóink.

A záró (5.) fejezet a további tennivalókra vonatkozóan a könyvből leszűrhető

tanulmányokat kísérli meg röviden összefoglalni. Mivel a szerzők munkájuk során sokszor ütköztek az egykori „illegális” munkával kapcsolatos ismerethiányokba, ezért sürgető kutatási feladatnak tekintik a témáról – ma még – elérhető emlékek további gyűjtését is. Az igazán fontosnak azonban a történelmi tapasztalatok felhasználását ítélik. Hiszen a könyvben vázoltak alapján úgy tűnhet, hogy nem egy egykori vezető kamaszkorúként oldott meg több-kevesebb sikerrel olyan nevelési feladatokat, amelybe számos „profi” pedagógus akkor is belebukott, s ma, az oktatás világméretű válsága idején talán a szakma jelentős hányada is belebukik. Érdemesnek vélik tehát a múltbeli gyakorlat további vizsgálatát.

Más kérdés, hogy miként lesznek felhasználhatók a múlt tanulmányozásának a tapasztalatai. A szerzők elsősorban az oktatással kapcsolatos következtetésekre tértek ki. Szorgalmazták az európai kultúra fő elemeinek a jelenleginél mélyebb bemutatását, ennek keretében a keresztény vallási hagyományok megismertetésének kötelezővé tételét is. Igazán fontosnak azonban azt nevezték, hogy az iskolák ne csak oktassanak, hanem neveljenek is, és ennek keretében a mainál szélesebb körben használják ki a cserkészlet lehetőségeit. Jelezték ugyanakkor, hogy a sikerhez, miként a múltban volt, ma is nélkülözhetetlen a társadalom, különösen a tanulók szüleinek a támogatása. A jövőbeli előrehaladásnak fontos akadálya ugyanis korunk értékválsága (a becsületesség, a szakértelem alá-, illetve az anyagiak, a felsőbb kapcsolatok túlértékelése). Reményüket fejezték ki továbbá, hogy a magyar társadalom visszatér a hagyományos európai kultúra, értékek érvényesítésé-

hez: életfontosságúnak tekinti a tudást és ennek megszerzését, a tanulást, szabadságra, tagjainak egyenjogúsága védelmében óvja a hitét és a felebarátok szeretetét előíró keresztény hagyományait. A Sajtó Szabolcs jezsuita atya által jegyzett utószó pedig Isten kegyelmét kéri ahhoz, hogy a szerzők említett reményei megvalósuljanak.

A leírtak megalapozását gazdag szakirodalmi hivatkozások, az egykori közösség mintegy 200 tagját felsoroló névjegyzék és több mint 30 fénykép segítik.

Papanek Gábor – Rozgonyi György – Veress Gábor (2019): Értékkörzés az '50-es években. Gyurka – Rozgonyi György – ifjúsági közösségének a története. Ciszterci Diák és Cserkész Alapítvány és Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium, Budapest, 203 oldal.

JEGYZET

¹ Jellemző, hogy a szakirodalom megközelítő pontossággal sem tudta megadni a számot. Pethő Tibor azt írta a *Magyar Nemzet* 2012. május 19-i számában, hogy a „Fekete hollók” ügyben összesen több mint 1000 házkutatás volt. Csapody Miklós szerint azonban a több mint 1000 akció a február 7-i egyetlen éjszaka megvalósult. Soós Viktor Attila szerint viszont 1960 novembere és 1961 márciusa között csak több mint 200 házkutatásra került sor (Soós, 2017:136).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Hollós Ervin (1967): *Kik voltak, mit akartak?* Kossuth Kiadó, Budapest.
- Kamarás István (1992): *Búvópatakok.* Márton Áron Kiadó, Győr.
- Soós Viktor Attila (2017): Ifjúsági vezetők begyűjtése. A „Fekete hollók” ügy. In: Tabajdi Gábor (szerk.) (2017): *„Illegális ifjúsági munka.” Cserkészközösségek a diktatúrában.* Magyar Cserkészszövetség, Budapest.